

"Заблуканий" стрілець

Клим Поліщук

(З хроніки сучасного лихоліття)

Ходив у п'їтмі поза селом і згадував своє минуле. Відірвався від "свого" і не пристав до "чужого". А колись, як переходив через річку Збруч, то гадав, що йде у веселу гостину і готовий був віддати за Вкраїну не тільки що своє стрілецьке тіло, але й чисту гуцульську душу. З гірських полонин приніс сюди свою гордість і любов до волі. Тому-то з таким незрозумілим захопленням співав він оту стрілецьку пісню:

*Марширують наші добровольці
На кривавий тан,
Визволяти братів українців
З московських кайдан...*

Коли вступали в звільнені від ворогів міста, то назустріч виходили радісні люди і хлібом та сіллю вітали їх. Певні своєї сили, однодушно відповідали їм:

—Хай живе Самостійна Україна!..

Голосною луною розкочувалася по степах та лісах велична слава славних діл стрілецьких і радісним гомоном визволення відзивалися гучні дзвони церков київських...

Барвистим дощем падали на світло-сірі стрілецькі мундири запашні квітки українських садів та городів і радів старий Хрещатик, коли по його бруках струнко проходили полки стрілецькі.

— Гей, які ж то часи були дивні! — зітхнув він про себе й знову занімів у своїх настирливих думках.

Як з пекельної безодні встали дні неслави, коли стомлено брели заболоченими дорогами в далечінь, а над ними тільки хмурне осіннє небо сумно плакало та тільки одне чорне гайвороння кричало... Ті, що вже не мали сили йти далі, звертали з дороги й спокійно собі лягали на вічний спочинок, а ті, що ще пленталися якось, на хвилину зупинялися над ними, щоб віддати їм останню пошану і щоб відзначити їх важний шлях великого терпіння хоч маленькими хрестиками. Віддавши належне поляглим, повільно йшли далі, і ніхто з них не знав — куди йдуть і до чого прийдуть?..

Марили Україною й прийшли до неї, але не так воно сталося, як ждалося... Україна була там, Україна тут, Україна в уяві і Україна в дійсності. Квіти відцвіли й осипалися, осталися одні сірі осінні стерні, по яких блукала жорстока смерть з отруйною косою і, як бадилля нікчемне, все стинала й стинала життя мно— гонадійне...

В хоробливій уяві тифозної гарячки бачили себе переможцями і з насолодою вмирали від власної руки, аби не потрапити живими до рук ворога, який звідусіль оточував їх. А заклопотані болючими думками про "землю і волю" сільські господарі

боязко ховалися по хатах і пошепки говорили між собою:

—Доборолися!.. Якоїсь України захотілось їм тут!.. Сиділи б там собі у своїй Гавстрії і не гинули б дарма!..

А вони гинули, бо вірили... Вірили й гинули за Вкраїну доти, доки стомлена рука могла тримати важкого кріса... Коли ж весною 1920 року сталося так, що вірний кріс опинився в руках ворога— стратив свій колір мундир світло-сірий і погубилися з-за кашкетів скромні пучечки червоної калини...

Таємною тінню прибився він тоді до сього тихого подільського села, де колись у дні слави вітали його квітками, і зостався тут при чужих людях, сам чужий для них...

Господар Юхтим, на ласці якого він жив, часто казав йому:

—Я от не розумію вас, пане стрілець, щоб стільки воювати і нічого не мати?!

—А звідки ж воно може взятися?—питався він господаря.

—Хто його знає, звідки воно береться, але береться...—якось чудно всміхався Юхтим.—От, як наші хлопці ходили в повстанці, так не бійтеся, з порожніми руками ні один не вернувся... В кожного з них стільки тих "катеринок"*, що хоч подушки роби з них...

*"Катеринками" називають селяни царські сторублівки.

Розумів, що так натякалося йому на те, що він нічого за харчі не платить і, неспішно якимось, виймав з кишені заяложену пачку п'ятидесятикарбованцевих кредиток "УНР" і простягав господареві:

—Даю, що маю...

Господар співчуваюче дивився то на нього, то на кредитки і тільки головою хитав:

—Що мені з тих "горлинок"... Ви вже краще молотіть збіжжя!..

І він охоче брався за все, що тільки міг робити, аби тільки не почувати себе дармоїдом і аби тільки бути корисним... І так на протязі зими став у селі першим чоловіком, бо був не тільки добрим робітником, але й щирим учителем.

Напровесні були "реквізиції". Забирали хліб, одягу і худобу. Казали, що все те йде на голодну Московщину. Кривилися люди від кривд и такої, але давали, бо були безпорадні. Не раз і не два зверталися до нього зі сльозами на очах і тихо питалися:

—Як ви думаєте, пане стрільче, до чого це дійде?..

— Мені здається, що до голоду...—відповідав їм. — Ви вже самі собі подумайте, що як ніхто не буде ні сіяти, ні орати, де ж воно щось візьметься?..

—Так, так!..—хитали головами господарі і мовчки розходилися по домівках.

Якось сумно стало в селі: ні пісень, ні сміху. Особливо засумували тоді, коли почули, що "десь там уже церкви обдирають"... Наче зі сну прокинулися і згадали, що скоро вже два роки, як церква пустою стоїть... Тільки й людей було в ній, що піп, дяк та паламар старий...

— Та ж не інакше, як тільки Бог милосердний карає нас! — сказав на зборах "Ревкому" бувший сільський голова.—Де ж це видано, щоб церкви грабувати?!

Тільки зітхнули всі важко і ніхто не сказав нічого. Боялися, щоб голова "Комнезаможа" не почув.

Єдиний чоловік, з яким могли порадитися й поговорити, був отой "заблуканий" стрілець.

—Пане стрільче, — питалися його вечором того самого дня. — Чи то правда, що вже навіть і церкви обдирають?..

— Самі винні, — відповів їм на те стрілець.

—Як же так?! — здивувалися.

— А чи пригадуєте ви, як по всіх шляхах та дорогах брело нужденне наше військо? — спитався він господарів.

—Та, той, знаємо!..—зітхнули.

—А чи пригадуєте, як те військо просило вашої помочі?

— Та, той, як же так, пригадуємо, — опускали додолу очі.

— Треба було послухатися і піти разом з ними, так ніхто не мав би тепер права знущатися так! — гостро сказав стрілець і, навіть не попрощавшись, устав і пішов за село і тут став думати про минуле й сучасне, стараючись додуматися до того, що робити.

Вже й смерклося і цілком стемніло, а він все ходив і все думав, цілком самотній, чужий між чужими.

— Повстання!.. Єдине, що можливе... — наверталася думка, але гонив її геть, бо сам не йняв її віри.

Пригадував собі багато всяких селянських повстань і перед ним кривавими привидами виринали з п'їтьми невинні жертви, і він уже не міг більше ні думати, ні марити...

—Додому!.. Скорше додому!..—тьохкало в серці. — Туди, в зелені гори, на рідну полонину...

—Як же?! Якими шляхами?—аж переверталось в мозку.

Дивився на сіру пляму сонного села і воно здавалося йому казковим звіром, який вже ніколи не випустить його зі свого полону...

...Була неділя. За весь час великої тривоги перший раз пішли всі до церкви. Лиця сяяли радісно, наче знайшли щось дуже дороге, давно страчене. Тільки не довга була їх радість, бо ще не встигла навіть скінчитися служба Божа, як до церкви приїхали трьома фірами* якісь невідомі озброєні люди і сказали, що мають забрати з церкви золоті і срібні речі.

(*Фіра — підвода.)

—Не дамо!—як один чоловік, гукнули всі враз і стали грізно насувати на невідомих.

Ті спершу кричали, щоб розійшлися по домах і дарма не схвилювалися, але коли юрба посипала на їх голови найстрашнішими прокльонами, тоді вони стали всі в один ряд і наїжили багнети...

Хтось із юрби кинув каменем, і вони вистрілили просто в груди тих, що стояли напереді. Знявся крик і шум великий, в якому стони змішалися з прокльонами, що вже годі було щось розібрати або зрозуміти...

Десь близько безупинно тріщали тини й так же безупинно летів на голови

невідомих оброслий зеленим мохом важкий частокіл.

— Бийте їх, люди добрі!—виривався один голос.

— Бийте їх, заволок проклятих!—підхоплювали десятки других голосів.

По всьому селу лунали крики, стогони і ридання, і так почув їх стрілець, який саме в той час сидів у господарській хаті і писав "на вдачу" першого листа до своєї родини. Якось прочитав він десь, що можна вже писати "за границю", і от скористався випадком, що всі пішли до церкви, і писав:

"Мої Рідні! Якщо ви ще живі й здорові, то чекайте на мене. Я живу на Поділля, де не зле і не добре, але дуже журюся за вами і як тільки добуду перепустку, то зразу ж буду до вас діставатися. Тут є такі чутки, що вже всі галичане можуть вертатися додому..."

Наглий крик на селі заставив його припинити писання листа й вийти надвір. Але не встиг він ще вийти за поріг, як коло самого порога на нього наскочив сам господар.

— Що сталося? — спитав господаря.

—Людей б'ють!.. Церкву грабують!..—плачучи, крикнув той.

— Хто б'є?.. Де б'є?.. — кинувся до нього стрілець, стараючись його заспокоїти.

— Чужинці якісь... коло церкви... — хлипав господар. — Боже!.. Що робити?.. Що робити?..

В той час на подвір'ї вже стовпилася ціла юрба схвилюваних і зляканих людей. Обступили його звідусіль і в один голос галасували:

—Нещастя сталося, панестрільче!.. Церкву грабують... Людей б'ють!.. Рятуйте...

— Що ж я можу зробити?.. — питався їх.

— В повстанці ведіть нас! — відповідали. — Краще вже смерть, ніж таке життя!..

— Так, пане стрільче, так! — тягнув його кудись за ворота господар Юхтим. — Смерть краща від такого життя!..

Стовпилися на вулиці величезною юрбою. Гудуть щось, клянуть когось, а його таки тримаються...

— Ведіть нас! Ви ж воювали колись за Україну!..

—Так, так!..—спантеличено говорив він.—Тільки тоді було в нас військо і ми могли воювати, а тепер як же так?..

— Повстанці тепер! Повстанці!.. — відповідали йому.

На коротку мить в його уяві повстала картина з минулого, але в той же час її стерло з'явище дійсного. — Серединою вулиці, з боку церкви, з невимовними риданнями й зойками наближалася до них група жінок і ранених, і всі в один голос кричали до нього:

— Та невже ж ти не вступишся за нас!?

Тоді він відчув, як боляче стислося його серце, і тільки зуби зціпив. Нічого вже більше не говорив і не думав, а тільки повернувся лицем до господарів і таким дзвінком, цілком зміненим, голосом крикнув:

—Тихо! Слухай команди!

***

...Майже що коло самого села, над самісінькою дорогою стоїть невеличка могила, а на ній маленький березовий хрестик. На білій корі хрестика синім олівцем написано:

"Поручник УСС Володимир Демко, поліг в боротьбі за селянську честь і за святу церкву Христову, року Божого 1922-го, місяця квітня 10-го, у коловороті села Малиновичі. Спокій душі твоїй, заблуканий брате наш!.."

Хто написав йому такі слова — ніхто в цілому селі не знав, але зате ж уся сільська громада знала, що "як тільки мине лютий час недолі, то на місці березового хрестика стане великий-великий пам'ятник з найкращого тутешнього каменю лабрадору, а на нім чистим золотом буде списано те все, що на березовім хресту..."

Хто знає, може ще так воно й буде?..

м. Львів, 1922р., весна